

Konya Hurufat Defterleri ve Mühteva Analizi (1692 - 1835 Yılları Arası)*

Konya Hurufat Notebooks and Content Analysis (Between 1692 - 1835)

Özcan Oğur**

Öz

Hurûfât defterleri, vakıf müesseselerine günlük tayin ve terfi işlemleri ile ilgili berat içeriklerinin kaydedildiği defterlerdir. Bu defterler harf sırasına göre tutulmuş olup genellikle XVII. yüzyılın sonları ile XIX. yüzyılın ilk yarısına ait dönem kapsamaktadır. Defterlerdeki yerleşim birimleri, ilgili kaza adının altına ve belli bir tarihe göre yazılmıştır. Söz konusu işlemlerin büyük çoğunluğu vakıf kurumlarına yapılan yeni atamalar hakkındadır. Bu atamaların gerekçeleri farklı olup genellikle kadi ve naibin arzı üzerine gerçekleşmiştir. Bunun dışında mütevellinin arzı ya da mahalle muhtar heyetinin isteği üzerine gerçekleşen atamalar da bulunmaktadır. Ancak müderris gibi ilim erbabı kişilerin atamalarında Şeyhülislam'ın onayı alındığı anlaşılmaktadır.

Hurufat defterleri temelinde yapılan çalışmalar şehir tarihi açısından da önemli veriler sunmaktadır. Bu tür çalışmalar bir şehrin cami, mescit, tekke, zaviye, hangah gibi dini yapıları; medrese, mektep, darü'l-hadis, darü'l-kurra gibi eğitim kurumları; kaza, sancak, nahiye ve köy gibi idari yapılanmasını detaylı bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu yönüyle değerlendirildiğinde hurufat defterleri sözkonusu tutuldukları dönem aralığında şehir tarihi için önemli kaynak grubu durumundadır.

Anahtar Kelimeler: Hurufat Defterleri, Vakıf Müesseseleri, Vakıf Görevlileri, Cami, Medrese

Abstract

Hurufat Books are books in which franchise contents related to daily appointment to charitable foundation institutes and promotion processes are recorded. These books have been kept in alphabetical order and they generally involve the period between the late of XVII. Century and the first half of XIX. Century. Settlement units in the books have been recorded under related district in accordance with transaction date and alphabetical order. The large majority of the processes in question are about the new promotions to the charitable foundation institutes. The reasons of these promotions are different and they have generally been done by kadi or naib's offer. Apart from these promotions, there have been some which have been done by trustee or neighbourhood vestry's offer, too. However, it is obvious that shaykh al-islam's approval has been applied in promotions of religious men such as mudarris.

Studies made on the basis of Hurufat notebooks present important data in terms of history of a city. Such studies exhibit the religious structures of a city such as mosque, masjid, tekke, zaviye, hangah; educational institutions such as madrasa, school, darü'l-hadith, darü'l-kurra; and administrative structuring such as kaza, sancak, township and villages in a detailed manner. When assessed in this direction, Hurufat records are important sources for the city's history in the period they were held.

Keywords: Hurufat Notebooks, Foundation Associations, Foundation Staff, Mosque Madrasa

* Bu makale kısmen, "Karaman Eyaleti Konya Merkez Kazası Hurufat Defterlerine Göre Konya ve Civarının İdari ve Sosyal Durumu (1692-1835)" adlı hazırlık aşamasında olan doktora tezinden üretilmiştir.

** Kırıkkale Üniversitesi, Tarih Bölümü Doktora Öğrencisi; ozcanogur06@gmail.com; ORCID: orcid.org/0000-0003-3022-8076

Giriş

Osmanlı tarihini incelemek isteyen her araştırmacının başvuracağı ilk ve en önemli kaynak grubu şüphesiz arşiv kaynaklarıdır. Bu amaçla, özellikle 1970’li yılların sonlarında Osmanlı Devleti tarihine artan ilgiye paralel olarak, zengin içerikleri dolayısıyla şer’iye sicillerine ilgi artmış, bu defterlerin tahrir defterleri ile birlikte kullanılması önemli çalışmaların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Hurufat defterleri için aynı şeyi şimdilik söylemek pek mümkün olmasa da 1990’lı yıllarda Tuncer Baykara Hoca’nın çalışmaları ile öncülük ettiği hurufat defteri merkezli şehir tarihi çalışmaları, 2000 yılından itibaren hız kazanmıştır.¹ Hurufat defterleri baz alınarak yapılabilecek çalışmalarda, şehir müesseselerinin monografik yapıları ve şehrin fiziksel olarak zaman içinde geçirdiği değişimin ortaya konulması mümkün olmaktadır. Ancak bu defterlerin tek başlarına kullanılmalarının birtakım sınırları da vardır. Özellikle şehirlerin nüfusu, ekonomik ve sosyal yapıları eksik kalmaktadır. Dolayısıyla bu defterlerin şer’iye sicili, vakıf tahrirleri, nüfus defterleri ve temettuat defterleri ile desteklenmesi durumunda daha faydalı olacağı düşünülmektedir.

1. Hurufat Defterleri

Bilindiği gibi, Hurûfât² Defterleri, vakıf müesseselerine günlük tayin ve terfi işlemleri ile ilgili berat içeriklerinin kaydedildiği defterlerdir. Bu defterler harf sırasına göre tutulmuş olup bütün kaza vakıflarının yanı sıra kazaya bağlı nahiye ve köylerin vakıfları da belli bir düzen içerisinde kaydedilmiştir. Vakıf işlemleri, ilgili kaza adının altına, işlem tarihine göre yazılmıştır. Örneğin, defterler Arap Alfabesine göre “elif” harfiyle başlayıp; “be”, “te”, “se” şeklinde devam etmektedir.³

¹ Son dönemlerde hurufat defterlerini temel alan akademik çalışmalar için bkz. Halit Çal, “1192 Numaralı 1697 – 1716 Tarihli Hurûfât Defteri’ne Göre “Bulgaristan’daki Türk Mimarisi”, *Balkanlar’da Kültürel Etkileşim Ve Türk Mimarisi Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*, (17-19 Mayıs 2000 Şumnu-Bulgaristan), Cilt: 1, *Atatürk Kültür Merkezi Yayını*, Ankara, 2001. Aynı yazarın, Hurûfât Defterleri’ne Göre 19. Yüzyılda Küre Kazası”, Prof.Dr. Zafer Bayburtluoğlu Armağanı Sanat Yazıları, *Kayseri Büyükşehir Belediyesi Yayınları*, Kayseri, 2001. Sedat Bayrakal, *Hurufat Defterlerinde Isparta Kazası-Tarihi Eserler, Köyler, Mahalleler, Meslekler*, Türkiye Âlim Kitapları, Almanya, 2015. Tuncer Baykara, *Osmanlı Taşra Teşkilatında XVIII. Yüzyılda Görev ve Görevliler (Anadolu)*, VGM Yayını, Ankara, 1990. Ertan Gökmen, “Hurûfât Defterleri’ne Göre Demirci Kazası ve Köylerinde Cami ve Mescitler (1690-1830)”, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 2, Manisa 2005. Aynı yazar, “Osmanlı Devletinde Din Görevlilerinin Göreve Atanma ve Görevden Alınması: Manisa Demirci Örneği (1690-1830)”, *Diyanet İlmî Dergi*, Cilt: 42, Sayı: 4, 2006. Mustafa Alkan, “Türk Vakıf Tarihi Araştırmaları Açısından Hurûfât Defterleri: Adana Örneği”, *XV. Türk Tarih Kongresi (Ankara, 11-15 Eylül 2006), Kongreye Sunulan Bildiriler*, IV. Cilt, I. Kısım, TTK Basımevi, Ankara, 2010. Şerife Eroğlu Memiş, “Osmanlı Toplumsal Tarihi Kaynaklarından Hurufat ya da Askeri Ruznamçe Defterleri ve Önemi: Kaza-i Kudüs-ü Şerif Örneği”, *Vakıflar Dergisi*, Sayı: 39, Haziran, 2013. Hatice Oruç, “Saraybosna Vakıfları (16.Yüzyıl Sonları-19.Yüzyıl İlk Yarısı)”, *Balkanlarda Osmanlı Vakıfları ve Eserleri Uluslararası Sempozyumu*, (İstanbul-Edirne), Ankara, 2012. Yasemin Beyazıt, “Hurufat Defterlerinin Şehir Tarihi Araştırmalarındaki Yeri”, *History Studies*, Sayı: 5, Haziran 2013. Hasan Demirtaş, Vakıf Araştırmalarında Kaynak Olarak Hurufat Defterleri: Kangırı Örneği, *Vakıflar Dergisi*, Sayı: 37, (Haziran 2012), Ankara 2012. Enver Çakar - Celalettin Uzun, *Hurufat Defterlerinde Harput (1690-1812)*, Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, Elazığ, 2017.

² Huruf: “Harf”lerin çoğulu anlamındadır.

³ Örneğin, 1115 nolu defterin ilk sayfasında büyük harflerle yazılan “KAF, KEF HARFİ” ve bir alt başlıkta “ DEFTER 1115” başlığı atılarak, defterin içeriğinde bulunan kazaların hangi harflerle başladığı belirtilmiştir. Ayrıca defterin tarihi de yine İlk sayfada belirtilerek 1186 tarihi düşülmüştür. Defterin II. Ve III. sahifelerinde kazaların buldukları sayfa numaraları verilmiştir. İlk sırada “Kaza-i Kudüs’ü Şerif” yer alırken, Konya, 2. sahifede gösterilmiştir. Karahisar-ı Sahip 7. sahifede, Kırşehir 14. sahifede, Kars-Erzurum 29. sahifede gösterilmiştir. En son kaza 73. sayfa numarası ile gösterildiğine göre defterin 73-74 sahife olduğu anlaşılmaktadır. Defterde Konya’ya ilişkin kayıtların yer aldığı sayfa sayısı 7’dir. Ancak bazı defterlerde kayıtların hangi tarih aralıklarında tutulduğu defterin kapak sayfasında belirtilmiştir. Örneğin, 552 nolu defterin kapağındaki tarih 1210-1216 olarak verilmiştir. Defterin kayıtları incelendiğinde verilen tarih aralığının tuttuğu anlaşılmaktadır.

İçerdiği bilgilere ve Arap Alfabesine göre, alfabetik bir sıra ile tasnif edilen bu defterlere *hurufat defterleri* denmektedir.

Vakıfların günlük her türlü görev tevcihatının tutulduğu hurufat defterleri atik ve cedit olmak üzere iki seri halindedir. Atik kayıtlar Hicrî 1086-1103 (Miladi 1675- 1691) tarihleri arasındaki tevcihatı kapsarken, ceditler Hicrî 1102-1258 (Miladi 1690- 1840) tarihleri arasındaki tevcihatı kapsamaktadır⁴. Anadolu ve Rumeli Hurufatları şeklinde iki seri halinde kaydedilen bu defterler, kadıaskerlik dairelerince hazırlanmakta olup toplamda 206 adettir⁵. Anadolu ve Rumeli Kadıaskerliklerinde tutulan defterlerden 63'ü Rumeli⁶, 143'ü Anadolu Kadıaskerliğine aittir. Bu defterlerin kayıtları kaza esasına göre tutulduğundan kazalara göre kadılardan gelen her türlü bilgi ve belgeler bu defterlere özet olarak kaydedilmiştir. Kadılardan gelen yazıların büyük bir kısmı vakıflarla alakalı olduğundan bunlar aynı zamanda vakıflarla ilgili meseleler için de önemli kaynak grubu durumundadır. Vakıf müesseselerine yapılan yeni bir atama sonucu ortaya çıkan bu defterler⁷, kaza bazlı vakıf kurumlarının toplu bir kataloğu durumundadır. Dolayısıyla, Hurûfât Defterleri, XVI. yüzyıla kadar tutulan vakıf tahrirlerinin önemli bir tamamlayıcısı olarak kabul edilebilir⁸. Bu şekilde merkez ve kırsalıyla şehirlerdeki vakıf kurumları 19. yüzyıl ortalarına değin tespit edilebilmektedir⁹.

Vakıf eserlere yapılan görevlendirme ve atamaların bürokratik kurallar çerçevesinde ve merkezden yapıldığını gösteren “Hurûfât Defterleri”, T.C. Başbakanlık, Vakıflar Genel Müdürlüğü Vakıf Kayıtları Arşivi'nde bulunmaktadır. Yaklaşık 15x45cm, 15x50cm, 16x45 cm, 16x48cm, 16x50 cm boyutlarındadır¹⁰. Osmanlı idari sisteminde idari bir birim olan kazaların alfabetik sırasına göre tutulan hurufat defterleri'nin başlangıç tarihi konusunda net bir tarih verilememektedir. Ancak genel

⁴ Mustafa Alkan, “Türk Vakıf Tarihi Araştırmaları Açısından Hurûfât Defterleri: Adana Örneği”, *XV. Türk Tarih Kongresi (Ankara, 11-15 Eylül 2006), Kongreye Sunulan Bildiriler*, IV. Cilt, I. Kısım, TTK Basımevi, (Ankara, 2010), s. 826.

⁵ Hurufat Defterleri, Osmanlı Coğrafyasındaki vakıf müesseselerine yapılan tayin ve terfilerle ilgili olduğundan, söz konusu bu defterlerin saklandığı vakıf arşivinden de bahsetmek gerekmektedir. Şuana kadar ulaşılan ve fihristi çıkarılan 206 adet hurufat defterinin tamamı Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün, Ankara Ulus semtinde bulunan Vakıf Kayıtları Arşivinde bulunmaktadır. Bilindiği gibi Evkaf-ı Hümâyûn Nezâreti'nin kuruluşuna kadar, vakıflarla ilgili meseleler divanda görüşülür, alınan kararlar da kayda geçirilirdi. Bu görüşmeler, dârü's-saâde ağası, haremeyn vakıfları müfettişi, evkaf muhasebecisi ve mütevelliler huzurunda gerçekleşirdi. Hicrî 1242 / Miladî 1826 tarihinde Evkaf-ı Hümâyûn Nezâreti'nin kurulması ile vakıflarla ilgili bütün işler, nezaretin denetimi altına alınmıştır. Vakıf Kayıtlar İdaresi Arşivi, Evkaf-ı Hümâyûn Nezâreti'nin kaldırılması ve 1924 yılında Evkaf Umum Müdürlüğü'nün kurulmasından sonra, bir süre daha İstanbul'da kaldıysa da, 26 Şubat 1936 tarihinde Ankara'ya, Vakıflar Genel Müdürlüğü binasına nakledilmiştir. Detaylı bilgi için Bkz, M. Fuad Köprülü, *İslam ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1983, s. 388 vd; Mustafa Alkan, “Türk Tarihi Araştırmaları Açısından Vakıf Kayıtları Arşivi”, *Vakıflar Dergisi*, XXX, Ankara, 2007, s. 5.

⁶ Hatice Oruç, “Saraybosna Vakıfları (16.Yüzyıl Sonları-19.Yüzyıl İlk Yarısı)”, *Balkanlarda Osmanlı Vakıfları ve Eserleri Uluslararası Sempozyumu*, (İstanbul-Edirne), Ankara, 2012, s. 68.

⁷ Hurûfât Defteri kayıtlarına göre, bir vakıfta bir hizmet mahalli boşaldığında bağlı bulunduğu kazanın kadısı ya da kadının yardımcısı olan naib tarafından, hak sahibi ya da işe ehil ve müstahak olduğu anlaşılan kişinin atanması için kazaskerlik dairesine arz edilirdi. Bu arz üzere ilgili kazanın bağlı bulunduğu kadıaskerlik dairesi de berat isteğini Bab-ı Ali tahvil kalemine havale ederdi. Tahvil kaleminin, kazaskerliğin yazısına göre gerekli beratı hazırlayıp kazaskerlik dairesine, kazaskerlik dairesinin de görev ve görevlileri takip edebilmek için özetlerini deftere kaydedip, beratı mühürleyerek hak sahiplerine gönderdiği düşünülmektedir. Bu şekilde kadıaskerlik dairelerinde berat içeriklerinin kaydedilmesiyle Hurufat Defterleri ortaya çıkmıştır. Alkan, *a.g.m.*, s. 825.

⁸ Hurûfât Defterleri, özellikle Osmanlı şehirlerinin kaza merkezi ve merkeze bağlı yerlerin tarihsel gelişimi ve kurumsal yapısını ortaya koyan monografik bilgiler sunmaktadır.

⁹ Yasemin Beyazıt, “Hurufat Defterlerinin Şehir Tarihi Araştırmalarındaki Yeri”, *History Studies*, Sayı: 5, Haziran 2013, s. 46.

¹⁰ Sedat Bayrakal, *Hurufat Defterlerinde Isparta Kazası-Tarihi Eserler, Köyler, Mahalleler, Meslekler*, Türkiye Âlim Kitapları, Almanya, 2015, s. 1.

kanı defterlerin XVII. yüzyılın sonlarında tutulduğudur. Tuncer Baykara, defterlerin 1691 ila 1839 yılları arasında kazaskerlik dairesince tutulduğunu belirtmektedir¹¹.

Konya'ya ait tespit edilen 25 adet hurufat defterinin en eski tarihli olanı Hicrî 1104 / Miladi 1692'dir. En yakın tarihli defter ise Hicri 1250 / Miladi 1835 tarihli. Şerife Eroğlu Memiş tarafından Kudüs Kazasına ait tespit edilen 25 adet hurufat defterinin başlangıç tarihi Hicrî 1102 / Miladi 1690 olarak verilirken; bitiş tarihi hicrî 1250 / miladî 1834 olarak verilmiştir¹². Hatice Oruç, hurûfât defterlerini temel alan "Saraybosna Vakıfları"na ilişkin çalışmasında tespit ettiği 28 adet defterin ikisini 1587 ve 1591/92, üçünü 1636/1637, 1683/84 ve 1685/86 yılları olarak tarihlendirmekte geri kalan 23 defteri ise 18. yüzyılın başlarından 19. yüzyılın ilk yarısına kadar olan dönemi kapsadığını belirtmektedir¹³. Ülkü Yancı ve Osman Kubilay Gül'ün "Hurufat Defterleri'ne Göre Bozok" adlı makalelerinde, Bozok Hurufât Defterlerinin tarih olarak Hicri 1101 / Miladi 1689 - Hicri 1258 / Miladi 1840 yılları arasında tutuldukları belirtilmektedir¹⁴. Enver Çakar ve Celalettin Uzun tarafından hazırlanan "Hurufat Defterlerinde Harput" isimli kitapta, Harput Hurufat Defterleri'nin 1690 ila 1812 yılları arasında tutulduğu belirtilmektedir¹⁵. Hüseyin Muşmal ve Raziye Arıcı'nın, "Hurufat Defterlerine Göre Megri (Fethiye) Kazası'ndaki Tekke, Zaviye ve Medreseler", adlı makalesi yine hurufat defterleri esas alınarak hazırlanmış çalışmalardandır¹⁶. Sonuç olarak Anadolu Hurufat Defterleri'nin tutuldukları tarih aralığı XVII. Yüzyılın sonları ile XIX. Yüzyılın ortaları olduğu anlaşılmaktadır.

2. Konya Hurufat Defterleri

Konya Hurufat Defterleri, bu çalışmanın esas kaynağını oluşturmaktadır. Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü Vakıf Kayıtları Arşivinde (VGMA) bulunan bu defterler, vakıf müesseseleri araştırmalarında ilk kaynak grubu durumundadır¹⁷. Bu çalışmada kullanılan ve Konya merkez kazasına ait 25 adet defter tespit edilmiştir. Son tahlilde defterlerde tespit edilen toplam kayıt sayısı 8370'tir. Aşağıda tablo şeklinde verilen kayıtlar defter seri numarasına göre düzenlenmiş olup her defterde kaç adet kayıt olduğu, defterdeki kayıtların başlangıç ve bitiş tarihleri hem hicri (h) hem de miladi (m) olarak verilmiştir. Defterlerdeki kayıt sayıları standart olmayıp değişmektedir. Örneğin

¹¹ Hurufat Defterleri'nin bir ihtiyaçtan doğduğunu belirten Baykara, özellikle XVIII. yüzyılda baş gösteren atama karmaşıklığını gidermek için Anadolu Kazaskerliği'nin ilk elde başvurabileceği sağlam bir müracaat kütüğünün olmasını istemesinden kaynaklandığını belirtmektedir. Tuncer Baykara, *Osmanlı Taşra Teşkilatında XVIII. Yüzyılda Görev ve Görevliler (Anadolu)*, VGM Yayını, Ankara, 1990, s. 3-4.

¹² Şerife Eroğlu Memiş, "Osmanlı Toplumsal Tarihi Kaynaklarından Hurufat ya da Askeri Ruznamçe Defterleri ve Önemi: Kaza-i Kudüs-ü Şerif Örneği", *Vakıflar Dergisi*, Sayı: 39, Haziran, 2013, s. 115.

¹³ Oruç, *a.g.m.*, s. 69; XVII. Yüzyıl ortaları ve öncesinde tutulan defterler, Hurufat'ların Atik Rumeli serisine ait oldukları için, tutuldukları tarih XVI. Yüzyılın ortalarına kadar gitmektedir. Anadolu Hurûfât Defterleri'nin ise 1690-1840 yılları arasında olduğu bilinmektedir.

¹⁴ Ülkü Yancı ve Osman Kubilay Gül, "Hurufat Defterlerine Göre Bozok", *I. Uluslararası Bozok Sempozyumu*, Bildiri Kitabı, Cilt: I, 05-07 Mayıs 2016, s. 254.

¹⁵ Enver Çakar - Celalettin Uzun, *Hurufat Defterlerinde Harput (1690-1812)*, Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, Elazığ, 2017, s.VII-VIII.

¹⁶ Hüseyin Muşmal - Raziye Arıcı, "Hurufat Defterlerine Göre Megri (Fethiye) Kazası'ndaki Tekke, Zaviye ve Medreseler", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 38, Haziran, 2015, s. 396-404.

¹⁷ Osmanlı Devleti'nin idari, içtimai ve ekonomik alanlarında şer'îye sicillerinin sağladığı katkıyı, vakıf müesseseleri alanında da hurufat Defterleri'nin sağladığını söylemek mümkündür. Günümüzde mevcut olmayan birçok vakıf eseri ve konumu hakkında önemli bilgiler veren hurufat defterleri, Osmanlı şehrinin mekânsal yapısı ve tarihinin açıklanmasında da önemli kaynak grubu durumundadır. Örneğin, R. Evvel 1199 / Ocak 1785 tarihli kayıta; *Konya'da Sultan Alaaddin Cami kurbünde Ekeklî Oğlu Medresesi ittisalinde Ak Mehmed oğlu Mehmed binası medresesi...* (VGMA, HD, 555, Vr.11, s. 22. Not buradaki HD.: Hurufat defteri numarası, Vr.: Defterin varak numarası ve s.: varakta bulunan sayfa numarasını göstermektedir.) kaydından, günümüzde mevcut olmayan Ak Mehmed oğlu Mehmed Medresesi'nin Sultan Alaaddin Cami yakınında ve Ekeklî Oğlu Medresesi'nin bitişiğinde olduğu belirtilerek, medrese yerinin günümüz Alaaddin Tepesi'nde olduğu açık bir şekilde ortaya konulmuştur.

1142 numaralı defterde 4 adet kayıt bulunurken 1107 numaralı defterde 2395 kayıt bulunmaktadır. Defterlerin geneli rika yazısı ile yazılmıştır. Ancak defterlerdeki yazı stilinin çok sık değiştiği dikkati çekmektedir. Yazı sitilinin birkaç varakta bir değişmesi ya da bazen bir varakta bile yazı sitilinin değişmesi, yazıyı yazan kâtiplerin sık değişiminden kaynaklanmaktadır. Konya Kazası Hurufat Kayıtları, bazı defterlerde birinci varaktan itibaren başlarken bazı defterlerde orta ya da defterin son varağında başlamıştır. Kayıtların bulunduğu defterlerdeki varak sayısı ortalama 200 ila 300 arasında değişmektedir. Defterler kaza bazlı tutulduğundan aynı harfle başlayan birden çok kazaya ilişkin kayıtlar bir defterde toplanmıştır. Bir kazaya ilişkin kayıtlar bitip yeni bir kazaya geçildiğinde genellikle o kazanın ismi, kayıt tarihi belirtilerek verilmiştir¹⁸. Ancak bazı durumlarda bunun belirtilmediği ve direk kaza ismiyle başlayan kayıtların da olduğu anlaşılmaktadır.¹⁹

Konya'ya ait özellikle 1107 numaralı defter diğer defterlerden hem yazı sitili hem de kayıt sayısı ile farklı bir özellik arz etmektedir. Öncelikle Konya Hurufat Defterleri içinde en çok kayıt bulunduğu defter bu defterdir. Bu defterdeki kayıtlar 23 numaralı varaktan itibaren “Nefsi Konya Fi Gurre-i Cemaziyelevvel Sene 1115” tarihiyle başlamakta ve 51 numaralı varağa kadar devam etmektedir. Hicri 1115 / Miladi 1703 – Hicri 1132 / Miladi 1719 tarihleri arasında tutulan kayıtlar defterin 22. sayfasından başlamakta ve 90. sayfaya kadar devam etmektedir. 89. sayfaya kadar matbu harflerle yazılan defterin sadece 90. sayfası rika yazısı ile yazılmıştır. Defterin tek matbu olmayan sayfası bu sayfadır. Defterde Arapça varak numaralarının yanında sonradan verildiği anlaşılan Arap Rakamlarıyla yapılmış bir numaralandırma daha bulunmaktadır²⁰. Defterin kapak sayfasında “KAF” harfiyle başlayan kaza isimleri verilmiştir. Bu kazalar; Kudüs’ü Şerif, Konya, Kastamonu, Kayseri, Karahisar-ı Şark’ı, Karahisar-ı Sahip şeklinde sıralanmıştır²¹. Bu kazaların altına ise söz konusu defterin seri numarası “1107” verilmiştir. Defterin kapak sayfasından sonraki ikinci sayfada ise bu kazalara ilişkin bir fihrist bulunmaktadır²².

Konya Kazasına ait tespit edilen 25 adet defterin ilki 551 seri numarası ile başlamaktadır. Bu seri numarası ile başlayan defterler 557’ye kadar, 1106 ile başlayan ikinci defter serisi ise 1216’ya kadar devam etmektedir. Ancak bu seride Konya’ya ait olan defterlerin seri numaraları 1107, 1108, 1109’dan sonra 1111, 1112, 1113, 1114, 1115’e kadar devam etmiştir. Sonraki defter serisi ise 1119, 1125, 1128, 1139, 1140, 1142, 1160, 1216 şeklinde devam etmektedir.

Tablo 1. Hurufat Defterlerinde Konya’ya İlişkin Kayıtlar, Kayıt Sayıları ve Tarihleri²³

Sıra Numarası	Defter Numarası	Kayıtların Başlangıç ve Bitiş Sayfaları	Kayıt Sayısı	Kayıtların Başlangıç Tarihi	Kayıtların Bitiş Tarihi
1	551	100-1118	221	H.1203/M.1788	H.1209/M.1794
2	552	4-30	340	H.1210/M.1795	H.1216/M.1801
3	553	4-24	252	H.1217/M.1802	H.1223/M.1808

¹⁸ “Nefsi Konya Fi Gurre-i Cemaziyelevvel Sene 1115” gibi. Bkz. VGMA, HD, 1107, Vr.2, s. 25; VGMA, HD, 551, Vr.1, s. 100.

¹⁹ VGMA, HD, 1112, Vr.7, s. 1; VGMA, HD, 1112, Vr.10, s. 1.

²⁰ Bu numaralandırma şekli Konya’ya ait bütün defterler için aynıdır. Bu çalışmada Arap Rakamları ile verilmiş varak numaralandırması esas alınmıştır. Bkz. Ek. 3,4.

²¹ Bkz. Ek. 1, 2.

²² Kapak sayfası numaralandırması ile ikinci sayfada bulunan fihrist, Konya’ya ait diğer defterlerde de benzer bir yöntemle düzenlenmiştir. Bkz. VGMA, HD, 556, Vr.1

²³ Tablodaki veriler defter seri numarasına göre verilmiştir.

4	554 ²⁴	9-24	178	H.1223/M.1808	H.1227/M.1812
5	555	3-26	200	H.1227/M.1812	H.1230/M.1814
6	556	5-18	182	H.1228/M.1813	H.1244/M.1828
7	557 ²⁵	3-9	104	H.1245/M.1829	H.1250/M.1835
8	1091	128-135	154	H.1137/M.1724	H.1138/M.1725
9	1106 ²⁶	5-55	956	H.1168/M.1754	H.1175/M.1761
10	1107	22-90	2395	H.1115/M.1703	H.1132/M.1719
11	1108	11-35	507	H.1175/M.1761	H.1182/M.1768
12	1109	128	260	H.1137/M.1724	H.1138/M.1725
13	1111	1-34	566	H.1179/M.1765	H.1195/M.1780
14	1112 ²⁷	1-15	25	H.1155/M.1742	H.1162/M.1748
15	1113	1-13	183	H.1199/M.1784	H.1202/M.1787
16	1114	1-5	79	H.1184/M.1770	H.1186/M.1772
17	1115	3-16	172	H.1186/M.1772	H.1188/M.1774
18	1119 ²⁸	227	265	H.1135/M.1722	H.1135/M.1722
19	1125	35-45	133	H.1182/M.1768	H.1182/M.1768
20	1128	136-141	144	H.1139/M.1726	H.1140/M.1727
21	1139	188-199	249	H.1140/M.1727	H.1146/M.1733
22	1140	489-502	345	H.1107/M.1695	H.1111/M.1699
23	1142	255	4	H.1201/M.1786	H.1204/M.1789
24	1160 ²⁹	175-179	95	H.1104/M.1692	H.1105/M.1693
25	1216	12-29	361	H.1188/M.1774	H.1195/M.1780
Toplam Kayıt Sayısı			8370		

İncelenen 25 adet Konya Hurufat Defteri'nin tarihlendirilmesine bakıldığında her bir defterin kendi içerisinde düzenli bir tarihlendirmeye sahip olduğu anlaşılmaktadır. Ancak tek tek kayıtlara bakıldığında tarihlendirmenin karmaşık olduğu dikkati çekmektedir. Hatta bazı kayıtların başlangıç satırına bir çizgi çekilerek, 1260 tarihi düşülmüştür ki bu normal tarih aralığını beş altı yıl öne çekmektedir³⁰. Bu tarihin neden atıldığı anlaşılamamıştır. Ancak bunun kayıt tarihi olmadığı, farklı

²⁴ Defterin Fihristinde Konya Kazası 4. sayfadan başlıyor gösterilmiş, ancak incelendiğinde defterin Konya'dan bahsedilen kısmı 9. sayfadan başlamaktadır.

²⁵ Defterin Fihristinde Konya Kazası 2. sayfadan başlıyor gösterilmiş, ancak incelendiğinde defterin Konya'dan bahsedilen kısmı 3. sayfadan başlamıştır.

²⁶ Defterin Fihristinde Konya Kazası 1. sayfadan başlıyor gösterilmiş, ancak incelendiğinde defterin Konya'dan bahsedilen kısmı 5. sayfadan başlamıştır.

²⁷ Defterin Fihristinde Konya Kazası 5. sayfadan başlıyor gösterilmiş, ancak incelendiğinde defterin Konya'dan bahsedilen kısmı 7. sayfadan başlamıştır.

²⁸ Defterin Fihristinde Konya Kazası 2. sayfadan başlıyor gösterilmiş, ancak incelendiğinde defterin Konya'dan bahsedilen kısmı 5. sayfadan başlamaktadır.

²⁹ Bu defterdeki sayfaların üzerine başka bir defterin sayfaları yapııştırılmıştır. Örneğin 1160 numaralı defterin 178. sayfanın üstten başlanarak ortasına kadar Kaş Kazası'ndan bahsederken, ortasından itibaren Konya'ya ait bilgi verilmeye başlanmıştır. Aynı pozun ikinci sayfasının sayfa numarası ise 175 ve sayfada sadece iki kayıt mevcuttur. Her iki kaydın tarihi de diğer hurufat defterlerinde bulunan kayıt tarihlerinden farklıdır. Nitekim her iki kaydın tarihi 1086 olarak gösterilmiştir. Ancak aynı defterde bulunan tarihleri aynı, sayfaları farklı bir poz daha bulunmaktadır. Pozun ilk sayfası bir öncekiyle aynı ancak ikinci sayfası, sayfa numarası aynı olmasına rağmen, tamamen farklıdır. Bu durumda bu defterdeki pozların başka bir defterdeki pozlarla karıştırıldığı anlaşılmaktadır. Ancak her iki pozda aynı defter içerisinde gösterilmelerine rağmen kayıt tarihlerinin arasında ciddi bir zaman farklı bulunmaktadır. Bu belirtilmekle birlikte, sayfanın başında bulunan ve diğer pozlarla tarihsel olarak uyumluluk gösteren tarih, belgenin tarihlendirilmesinde esas alınmıştır.

³⁰ VGMA, HD, 555, Vr.2, s. 3; VGMA, HD, 555, Vr.9, s. 18; VGMA, HD, 556, Vr.3, s. 9.

bir numaralandırma olabileceği düşünülmektedir. Nitekim kayıtların tarihlendirilmelerine bakıldığında genellikle kayıtların başına değil de, cümle sonuna konulduğu genel bir kaide olarak dikkati çekmektedir. Dolayısıyla kaydın başlangıcına konulan bu sayıların kayıt tarihi değil bir numaralandırma şekli olduğu anlaşılmıştır. Nitekim Hicri 1260 tarihli kayıtların sayısı 25-30 adet olup 555 ve 556 numaralı defterlerde bulunmaktadır. Diğer 23 defterde bu tür bir kayda rastlanılmamıştır.

3. Konya Hurufat Defterlerinde Geçen Müesseseler ve Bu Müesseselere Atanan Görevlilerin Mesleki Dağılımı

Hurufat Defterlerinde, 1692 ila 1835 yılları arasında kapsayan ve Konya'nın idari yapılanması içerisinde yer alan 134 mahalle, 160 köy ve 8 mezra tespit edilmiştir³¹. Söz konusu bu idari birimler içerisinde çok sayıda vakıf müessesesi bulunmaktadır. Bu müesseselerin hepsi verilen tarih aralığında faal durumdaydı. Nitekim Konya Hurufat Defterlerinde bu müesseselerde çalışan kişilere ilişkin çokça atama kaydı bulunmaktadır.

Aşağıdaki tabloda farklı meslek alanlarına atanan görevlilerin Konya Hurufat Defterlerinde geçen atama sayıları verilmiştir.

Tablo 2. Hurufat Defterlerinde Geçen Konya Vakıf Müessese ve Görevlileri³²

Müessese	Sayısı	Görevli	Atama Sayısı	Oran%
Cami	133	Mütevelli ³³	564	20 ³⁴
		İmam	581	21
		Müezzin	225	8
		Hatip	689	25
		Cüz-han	247	9
		Enam-han	10	0
		Ferraş	388	14
		Bevvap	59	2
		Çerağdar	35	1
Toplam			2798	
Müessese	Sayısı	Görevli	Atama Sayısı	Oran%
Mescit	305	Mütevelli	730	23
		İmam	1.681	52
		Müezzin	159	5

³¹ Söz konusu bu idari birimler ve bu birimlerde yer alan vakıf müesseselerinin hepsi, bu çalışmaya kaynaklık eden ve hazırlık aşamasında olan doktora tezinde detaylı bir şekilde anlatılmıştır. Ancak konunun kapsamını aşacağından burada sadece idari birim sayıları verilmekle yetinilmiştir.

³² Atama sayıları, beratla ataması yapılan kişilerin hurufat defterlerine kaydedilmesinden oluşmaktadır. Bunun dışında beratla atanmadığı halde söz konusu vakıf kurumlarında görev alanlar da olmuş olabilir. Burada sadece hurufat defterlerindeki atamalar esas alınmıştır.

³³ Bilindiği gibi Osmanlı toplumunda inşa faaliyetleri daha çok vakıflar yoluyla yürütülmüştür. İnşa edilen herhangi bir müesseseye bir mütevelli tayin edilerek o müessesenin işlerliği sağlanmıştır. Söz konusu tabloda verilen müesseselerin herbiri vakıf malı olup giderlerinin karşılanması için ,kurucuları tarafından, vakıflar tahsis edilmiştir. Bu vakıfların yönetimi için ise mütevelli tayin edilmiştir.

³⁴ Buradaki % oranı, söz konusu camiye yapılan toplam atama kayıtları içerisindeki mütevelli atamalarının oranını göstermektedir. Bu oran her bir vakıf müessesesi için mustakil olup değerlendirme ona göre yapılmıştır.

		Hatip	57	2
		Cüz-han	190	6
		Ferraş	301	9
		Bevvap	26	1
		Çerağdar	94	3
Toplam			3238	
Müessesese	Sayısı	Görevli	Atama Sayısı	Oran%
Medrese	53	Müderriş	82	23
		Mütevelli	72	20
		İmam	86	24
		Müezzin	21	6
		Hatip	14	4
		Cüz-han	14	4
		Ferraş	45	13
		Bevvap	15	4
		Çerağdar	5	1
		Keyyal	23	7
Toplam			354	
Müessesese	Sayısı	Görevli	Atama Sayısı	Oran%
Muallimhane/Mektep	47	Mütevelli	93	33
		Muallim-i Sıbyân	186	67
Müessesese	Sayısı	Görevli	Atama Sayısı	Oran%
Tekke ve Zaviye	56	Mütevelli	46	12
		Cüz-han	110	29
		Ferraş	8	2
		Bevvap	9	2
		Çerağdar	4	1
		Tekkenişin	27	7
		Zaviyedar	172	46
Toplam			376	
Müessesese	Sayısı	Görevli	Atama Sayısı	Oran%
Türbe	15	Mütevelli	46	30
		Türbedar	25	16
		Cüz-han	64	42
		Ferraş	16	10
		Bevvap	-	
		Çerağdar	2	1
Toplam			153	

Müessese	Sayısı	Görevli	Atama Sayısı	Oran%
Darü'l-Kurra	2	Mütevelli	11	25
		Şeyh'ül-Kurra	27	61
		Cüz-han	1	2
		Ferraş	5	11
		Bevvap	-	
		Çerağdar	-	
Toplam			44	
Müessese	Sayısı	Görevli	Atama Sayısı	Oran%
Darü'l-Hüffaz	18	Mütevelli	46	22
		Cüz-han	159	76
		Ferraş	4	2
		Bevvap	1	0
Toplam			210	
Müessese	Sayısı	Görevli	Atama Sayısı	Oran%
Darü'l-Hadis	3	Mütevelli	5	28
		Mükayyıt	4	22
		Müderriş	1	6
		Ferraş	4	22
		Bevvap	4	22
Toplam			18	
Müessese	Sayısı	Görevli	Atama Sayısı	Oran%
Han	15	Mütevelli	70	32
Hamam	9	Mütevelli	9	4
Değirmen	6	Mütevelli	29	13
Çeşme ve Sarnıç	24	Mütevelli	109	50
Genel Toplam	686		7669	

Konya'da, gerek Anadolu Selçukluları zamanında gerekse daha sonraki zamanlarda birçok tekke, zaviye ve hangâh tesis edilmiştir. Şehrin büyüüp genişlemesinde bu vakıf müesseselerinin mühim bir rolü olmuştur.³⁵ Konya'daki birçok mahalle, bugün dâhi ya bu tekke ve zaviyelerin ya da kurucularının isimleriyle anılmaktadır³⁶. İncelenen dönemde tesis edilen vakıflar daha ziyade, önceki

³⁵ Her biri birer vakıf şehri olan Osmanlı şehirlerinin gelişmesinde vakıf müesseselerin etkisi çok büyüktür. Ancak Konya'nın kuzeyinde, surun dışında bulunan Kalenderhane Zaviyesi/Mahallesi, batısında yer alan Cemal Ali Zaviyesi/Mahallesi, göneydoğusunda yer alan Törebeyi Celaliye Zaviyesi(Hangahı)/Mahallesi, doğusunda yer alan Şeyh Aliman Zaviyesi/Mahallesi gibi sayılarını daha da artırabileceğimiz çok sayıda mahalle, şehir surlarının dışında kurulan tekke ve zaviyelerin etrafında şekillenip gelişmiştir. Bundan dolayı özellikle tekke, zaviye ve hangahların Konya şehrinin fiziksel gelişmesinde sunduğu katkı dikkati çekmektedir. Hamam, cami, mescid vb. vakıf kuruluşlar söz konusu tekke ve zaviyelerinde etrafında sonradan gelişen yapılar olarak öne çıkmaktadır.

³⁶ Muhittin Tuş, *Sosyal ve Ekonomik Açından Konya (1756-1856)*, KTO Yayınları, Konya, 2001, s. 161.

vakıf eserlerinin bakımı, tamiri, vakıf kurumlarında görevli kişilerin yevmiyeleri karşılamak ve ihtiyaca cevap vermeyen gelirlerini takviye amacıyla ve onlara ilave olarak yapılmışlardır.³⁷

Söz konusu dönem aralığında en çok atamanın cami ve mescit görevlilerinden imam grubunda olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum, Konya genelinde mevcut cami ve mescitlerin mevcudiyeti hakkında da önemli bir gösterge durumundadır. Nitekim incelenen dönemde Konya genelinde 450'ye yakın cami ve mescit tespit edilmiştir. En küçüğünden en büyüğüne kadar hemen her mahallede bir mescit ya da bir cami bulunmakta idi. Büyük mahallelerde bazen birkaç mescit ve caminin bulunduğu anlaşılmaktadır.³⁸ Ayrıca medrese, tekke ve darü'l-hadis gibi diğer dini ve eğitim kurumlarında da beratlı imamların olması bu sayının yüksek çıkmasında etkili olmuştur.

İkinci sırada mütevellî grubu yer almaktadır. Bu durum söz konusu dönemin Konya'sında bulunan vakıf müesseselerinin mevcudiyeti ve mütevellîlerin vakıf kurumlarının en önemli kişisi olmaları ile alakalı bir durumdur. Dolayısıyla vakıf tevliyyetinin boş kalması durumunda merkezden hemen yeni bir atama yapılmış ve vakıf işlerliğinin sürdürülmesi sağlanmıştır. Bazen de mütevellîsi olmayan vakıfların düştüğü kötü durum mahalleli tarafından naib ya da kadıya bildirilerek duruma el konulması istenmiştir. Kadı ya da naib tarafından durumun merkeze bildirilmesi üzerine en kısa sürede yeni mütevellî ataması yapılmıştır.³⁹ Ayrıca kurulan her vakıf müessesesinin bir mütevellî bulundurma zorunluluğu vardı. En çok atananlar sıralamasında üçüncü sırada cüz-hanlar yer almaktadır. Hurufat defterlerinde Konya'da cüz okutmanın çok yaygın olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum, tamamen sevap kazanmak amacıyla Kur'an-ı Kerim'in tamamı ya da bir kısmının cüzler halinde ve bir meblağ karşılığında okunması şeklinde gerçekleşmiştir. Cüz-hanlar ortalama yarım akçe ile dört akçe arasında değişen yevmiye almaktaydılar⁴⁰. Bunların dışında vakıf görevlileri; nazır, cabi, çerağdar, bevab; cami ve mescit görevlileri, hatip ve müezzinlerin yanı sıra Konya'da mevcut tekke, zaviye ve türbelere de atamalar yapılmıştır.

Söz konusu vakıf müesseseleri, çoğunlukla doğu-batı, güney-kuzey yönündeki kale kapıları civarında yoğunlaşmıştır. Güneyde yer alan At Pazarı Kapısı, Kuzeyde yer alan Ertaş Kapısı, Doğuda yer alan Aksaray Kapısı ve batı yönünde yer alan Çeşme Kapısı, Hz. Mevlana Türbesinin bulunduğu Türbe-i Celaliye Mahallesi hem nüfus hem de vakıf eserlerin yoğun olduğu yerlerdi. Örneğin XVII. yüzyılın ikinci yarısında Türbe-i Celaliye Mahallesinin nüfusu 3000 kişiye ulaşmıştı. Mevlana Türbesinin bulunduğu bu mahallenin vergi muafiyeti olduğundan on kadar küçük mahalle bu mahalle ile birleşmişti.⁴¹ Ayrıca Şam, Halep ve Adana'dan gelip At Pazarı Kapısından şehre giriş yapan ticaret kervanları, günümüz Zafer Meydanı'nın doğu tarafından Tahte'l Kala Çarşısına kuzeyde bulunan Ertaş Kapısı'na ve oradan da İstanbul yoluna girerek şehrin ticareti, dolayısıyla mekânsal organizasyonu üzerinde önemli bir etkisi olmuştur⁴². Nitekim şehrin at pazarı kapısından that'el kala

³⁷ VGMA, HD, 555, Vr.5, s. 10; VGMA, HD, 1108, Vr.6, s. 21; VGMA, HD, 552, Vr.11, s. 18; VGMA, HD, 556, Vr.7, s. 16; VGMA, HD, 1119, Vr.3, s. 230. Ayrıca bkz. Tuş, a.g.e., s. 161.

³⁸ Sedirler Mahallesi'nin güneyinde yer alan Şeyh Aliman Mahallesi'nde Hacı Şaban Mescidi, Mehmed bin Yusuf Mescidi, Hüseyin Efendi Cami ve Osman Efendi Mescidi bulunmakta idi. Bkz. VGMA, HD, 1107, Vr.17, s. 53; VGMA, HD, 1107, Vr.4, s. 27; VGMA, HD, 1107, Vr.31, s. 81; VGMA, HD, 1111, Vr.2, s. 1. Konya şehrinin doğusunda bulunan Debbaghane Mahallesinde Sırçalı Mescid, Neziroğlu Hacı Mehmet Mescidi, Şeyh Kerimüddin Mescidi, Sunullah oğlu Hacı Mehmed Mescidi ve Diğün Cami bulunmakta idi. Detaylı bilgi için bkz. VGMA, HD, 1106, Vr.4, s. 8; VGMA, HD, 555, Vr.13, s. 25; VGMA, HD, 553, Vr.12, s. 20; VGMA, HD, 553, Vr.6, s. 10.

³⁹ Örnek atama kayıtları için bkz. VGMA, HD, 1106, Vr.25, s. 50; VGMA, HD, 1125, Vr.1, s. 35; VGMA, HD, 1111, Vr.17, s. 32.

⁴⁰ VGMA, HD, 1107, Vr.5, s.28; VGMA, HD, 1107, Vr.4, s. 27.

⁴¹ Yusuf Oğuzoğlu, "XVII. Yüzyılda Konya Şehri'ndeki İdari ve Sosyal Yapılar", *Konya*, Der. Feyzi Halıcı, Ankara, 1984, s. 97.

⁴² Hurufat Defterleri'nde geçen Konya kapıları, şehrin yoğun olduğu alanlardı. Nitekim kapı yakınlarında han, hamam, cami ve mescidlerin varlığı hem nüfus olarak hem de ticaret merkezleri olarak, sur kapılarının önemli bir yer tutukları anlaşılmaktadır. Doğu-batı, güney-kuzey yönlü olan kapılar, aynı zamanda ticaret yollarının da güzergâhında yer

pazarına doğru devameden çarşıda cami, mescit, çeşme ve han gibi dini ve sosyo-ekonomik yapıların yoğunluğu önemli oranda artmıştır. Konya genelinde tespit edilen mescitler şehrin geneline yayılmış bir vaziyet arz ederken, camiler daha çok şehrin güney tarafında yoğunlaşmıştır. Benzer şekilde nüfusun da şehrin bu yüzünde yoğunlaştığı dikkati çekmektedir. Ayrıca tekke ve zaviyelerin yoğun olduğu bölgeler aynı zamanda şehir nüfusunun ve yapılaşmanın yoğun olduğu yerler olarak karşımıza çıkmaktadır. Medreseler ve diğer eğitim kurumlarının yanı sıra, cami ve mescitlerin de birer eğitim kurumu olarak hizmet verdikleri diğer önemli merkezler olarak dikkati çekmektedir.

XVIII ve XIX. yüzyıl Konya’ında mevcut vakıf kurumlarının sayısı şehrin nüfus potansiyeli hakkında fikir yürütmemizi sağlamaktadır. Nitekim inşa edilen her vakıf müessesesi belli bir ihtiyacı karşılamak amacıyla inşa edilmiştir. İhtiyacın takarrür etmesi talebin artmasıyla oluşmuştur. Nüfusun artmasına bağlı olarak ihtiyaç ta artmıştır. Yayınlanmış bazı çalışmalarda Konya nüfusunun XVI, XVII ve XVIII. yüzyıllardaki değişimi net rakamlarla ortaya konulmuştur⁴³. Söz konusu tarih aralığında Konya nüfusunda meydana gelen artışa paralel olarak mahalle sayısında da artış olmuştur. Nitekim XVI. yüzyılın başlarında Konya Kazası’nın toplam nüfusu 2.917, mahalle sayısı 39 iken; XVI. yüzyılın ortalarında şehir nüfusu 5.900, mahalle sayısı 95’e çıkmıştır. XVI. yüzyılın sonlarında şehir nüfusu 12.392’ye çıkarken, mahalle sayısı 119’a çıkmıştır. XVII. yüzyılın ortalarında şehir nüfusu 20.000’e çıkarken⁴⁴, mahalle sayısı 105 olmuştur⁴⁵. XVIII. yüzyılın ilk yarısında şehir nüfusu 22.235⁴⁶ olurken mahalle sayısı 134’e çıkmıştır⁴⁷. Dolayısıyla söz konusu dönemde Konya şehri, vakıf müesseseleri ve nüfusu ile birbirini tamamlayıcı faktörler olarak gelişme göstermiştir.

Tablodaki verilerin genel bir analizi yapıldığında vakıf müesseselerine göre yapılan atamaların değiştiği anlaşılmaktadır. Ancak burada her bir müessesesinin taker taker ele alınıp incelenmesi makalenin kapsamını aşacağından, atamaların yapıldığı müesseseler kategorik olarak ele alınmıştır. Böylece tespit edilen 686 adet vakıf müessesesinin karşılaştırılması amaç edinmiştir.

almaktaydılar. Çevrelerinde bulunan yapı toplulukları ve çarşıları itibariyle değerlendirildiğinde, At Pazarı Kapısı, sur kapıları içerisinde en işlek olanı idi. At Pazarı Kapısı dışında bulunan Şeyh Ahmed Efendi Cami ve Hanı, (bkz. VGMA, HD, 551, Vr.9, s. 116), Larende Kapısı(güneyde) dış tarafında bulunan hangah (bkz. VGMA, HD, 551, Vr.5, s. 108), Ertaş Kapısı’nın(kuzeye) iç tarafında bulunan Hızır İlyas Zaviyesi (bkz. VGMA, HD, 1107, Vr.3, s. 24), Ertaş Kapısı içinde Şahinşah Mescidi (bkz. VGMA, HD, 1107, Vr.26, s. 70), At Pazarı Kapısı dış tarafında bulunan Valide Hanı (bkz. VGMA, HD, 554, Vr.11, s. 19), Hz. Mevlana evladından Hüseyin Efendi’nin At Pazarı kapısı yakınında bina ve vakfettiği han ve dükkanların bu yol güzergahında inşa edilmiş olması (bkz. VGMA, HD, 1216, Vr.2, s. 14), bölgedeki şehirleşmenin yoğunluğunu göstermesi açısından önemlidir. Şehrin At Pazarı kapısından Ertaş kapısına doğru güney-kuzey yönlü uzanan bu yol, aynı zamanda şehir merkezinden At Pazarı kapısında bulunan hanlarda konaklanan kervanları şehrin merkezinden kuzeybatı yönünden devam eden istanbul yolu güzergahına götürmekteydi.

⁴³ Bkz. Tuş, *a.g.e.*, s. 119 vd., Oğuzoğlu, “Sosyal Yapı”, s. 97, M. Faruk Karacaoğlu, “1765-1768 Tarihleri Arasında Konya’da Sosyal ve Ekonomik Hayat (59 Numaralı Konya Şer’iye Siciline Göre)”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2008, s. 111.

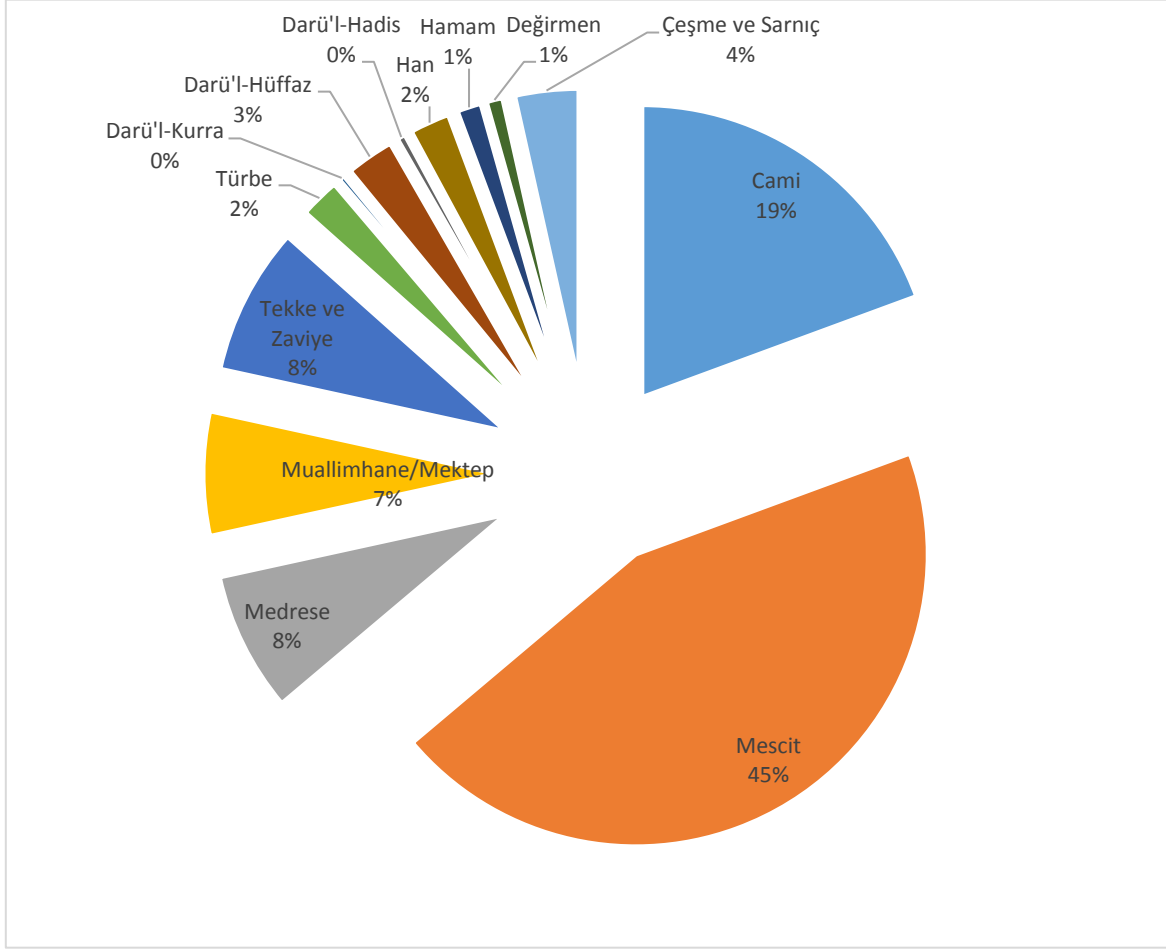
⁴⁴ Oğuzoğlu, “Sosyal Yapı”, s. 97.

⁴⁵ Konya Nüfusunda herhangi bir azalma olmadığı halde yaklaşık yüz yıl sonra mahalle sayısında meydana gelen azalma, bazı küçük mahallelerin, mahalle avarız vakfını ödemekte güçlük çekmelerinden dolayı, birleşmelerinden kaynaklanmaktadır. Nitekim Konya’da Türbe-i Celâliye Mahallesi şehrin en kalabalık mahallesidir. Bilindiği gibi bu dinsel ve sosyal yapılara hizmet edenler vergi yükümlülüğü dışında bırakılmakta idiler, bu sebeple buralar nüfus çeken yerler olmuşlardır. Bkz. Özer Ergenç, *Osmanlı Klasik Dönemi Kent Tarihçiliğine Katkı: XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Ankara Enstitüsü Vakfı Yayınları, Ankara, 1995, s. 160.

⁴⁶ Tuş, *a.g.e.*, s. 122.

⁴⁷ Karacaoğlu, *a.g.t.*, s. 111.

Tablo 3. Hurufat Defterlerinde Geçen Konya Vakıf Müesseselerinin Kategorik Olarak Dağılımı

Defterlerde tespit edilen vakıf müesseseleri içerisinde 305 sayıyla ilk sırayı mescidler almaktadır. 305 mescite yapılan toplam atama sayısı ise 3238'dir. Mescitlerden sonra 133 adet ve 2798 atama kaydıyla camiler yer almaktadır. Camilerden sonra tekke ve zaviye 56, medreseler 53, muallimhane/mektepler 47, çeşme ve sarnıç 24, darü'l-hüffaz 18, türbe 15, han 15, hamam 9, değirmen 6, darü'l-hadis 3, darü'l-kurra 2 olarak tespit edilmiştir.

Tablo 4. Konya Hurufat Defterlerinde Geçen Vakıf Görevlilerinin Aldıkları Yevmiyeler(Ortalama)

Görevli ⁴⁸	Yevmiye	Görevli	Yevmiye
Aşir-han	2 akçe	Muarırf	1 galle ⁴⁹ 'nin 1/3
Bevvap	2 akçe	Muhaddis	3 akçe
Cabi	4 akçe	Müderriş	4 akçe
Cüz-han	1 akçe	Müezzin	3 akçe
Çerağdar	1,5-2 akçe	Mükayyıt	1,5-2 akçe
Devir-han	1-1,5 akçe	Mütevelli	2 akçe
Dua'gu	5-6 akçe	Naat-han	1 akçe
Enam-han	1 akçe	Nazır	2 akçe
Ferraş	2 akçe	Noktacı	2 mud galle
Fetih-han	4 akçe	Sala-han	1,5-2 akçe
Habbaz	1 hisse galle	Sermahfil	2-2,5 akçe
Hatip	1,5-2 akçe	Şeyh	2-3 akçe
İhlas-han	3 akçe	Şeyh'ül-Kurra	5 akçe
İmam	1-2 akçe	Tarifhan	1 akçe
Kayyım	2-2,5 akçe	Tekkenişin	1-1,5 akçe
Kâtip	2-2,5 akçe	Vaiz	3 akçe
Keyyal ⁵⁰	1 mud galle	Zaviyedar	2 akçe
Merammati	3 akçe	Süre-i Nebe-han ⁵¹	2 akçe

Burada şunu belirtmekte fayda var. İncelenen dönem itibariyle farklı vakıf müesseselerinde ve aynı pozisyonda çalışan kişilerin farklı yevmiye aldıkları görülmektedir. Tabloda belirtilen yevmiyelerin bu noktada ele alınıp değerlendirilmesi daha sağlıklı olacaktır. Nitekim Zilkade 1116 / Şubat 1115 tarihli Konya Hurufat kaydında Şerefeddin Cami vakfının mütevellisi Ali, on akçe yevmiye alırken⁵²; Safer 1116/ Mayıs 1115 tarihli başka bir kayıta Konya'da Hüseyin Ağa vakfının

⁴⁸ Bazı vakıf kurumlarında bevvap - ferraş, bevvap- imamlık, vaiz- bevvap, kayyım - müezzin, ferraş- bevvap; vaiz-müderriş gibi iki görevin tek kişide toplandığı anlaşılmaktadır. Zilkade 1119 / da Konya Taht'el-Kala Cami'nde 3 akçe yevmiye ile caminin bevvap ve ferraşı Mehmet'tir. VGMA, HD, 1107, Vr.11, s. 40; VGMA, HD, 1107, Vr.8, s. 34. 11 R. Ahir 1206 / Başka bir kayıta, Seyyid Mustafa bin Seyyid Ali'nin Konya'da Kadı Mürsel Camiinde vaiz ve ittisalindeki medresesinde müderriş olduğu ve dört akçe yevmiye aldığı anlaşılmaktadır. Bkz. VGMA, HD, 553, Vr.4, s. 6. Hz. Mevlana evladından Hüseyin Efendi'nin Kale suru yakınında inşa ettiği camisinin hatip ve cüzhanlığını tek kişi yürütmüştür. R. Ahir 1219 / tarihli kayıta söz konusu caminin hatip ve cüzhanı Osman'dır. Osman'ın bir süre sonra ölmesi üzerine oğlu Hüseyin'e 3 akçe yevmiye ile sözkonusu görevler tevcih edilmiştir. Bkz. VGMA, HD, 553, Vr.5, s. 7.

⁴⁹ Galle: Mahsul ve fayda anlamlarına gelmekte olup vakıf istilahında menkul ve akar nevinden olan gelirler için kullanılır. Bkz. Ziya Kazıcı, *Osmanlı Vakıf Medeniyeti*, Bilge Yayınevi, İstanbul 2003, s. 39.

⁵⁰ Belgelerde keyyal'lerin genellikle ürün geliri üzerinde yevmiye aldıkları anlaşılmaktadır. Bkz. VGMA, HD, 1108, Vr.3, s. 14; VGMA, HD, 1115, Vr.11, s. 16.

⁵¹ Kayıtlarda Süre-i nebe'nin daha çok vakıf kuranın ruhu için okutulduğu dikkati çekmektedir. Bkz. VGMA, HD, 553, Vr.3, s. 3; VGMA, HD, 1119, Vr.2, s. 228.

⁵² VGMA, HD, 1107, Vr.6, s. 30.

mütevellisi Hasan'ın bir akçe yevmiye aldığı anlaşılmaktadır.⁵³ Benzer örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Şeyh'ül-Kurra, müderris, muhaddis gibi ilim erbabı kişiler ile vakfedilen gayr-i menkullerin gelirlerini toplayan ve vakıf müessesini maddi olarak ayakta tutan cabi'lerin ortalama en yüksek ücreti aldıkları anlaşılmaktadır. Daha ziyade husûsî ve umûmî toplantılar sonunda duâ okuyan duâ-gû'ların⁵⁴ da en yüksek ücret alan grupta oldukları anlaşılmaktadır. Ayrıca dönemin Konya'sında söz konusu vakıf müesseselerde görevli noktacı, muarraf, imam, cabi, ferraş, cüzhan, devirhan ve bevvap gibi görevlilerin "galle", "hınta", "sehim" gibi menkul ve akar nevinden olan vakıf gelirlerinden hizmet karşılığı yevmiye aldıkları dikkati çekmektedir. Recep 1219 / Ekim 1804 tarihli Konya Hurufat kaydında, İplikçi Medresesinde nısf hisse galle ile nısf hisse devirhanlık cihetine sahip olan Seyid Abdurrahman ve Seyid Abdullah ibn Seyid Mehmed kardeşlerin müşterek mutasarrıf oldukları anlaşılmaktadır.⁵⁵ C. Ahir 1203 / Şubat 1789 tarihli başka bir kayıta Seyyid Mehmed ve Seyyid Feyzullah'ın Turgutoğulları vakfından senede 1 hisse galle yevmiye karşılığında cüz okudukları anlaşılmaktadır.⁵⁶ 12 Rebiülevvel 1229 / 4 Mart 1814'te Seyyid Hafız Mehmet bin Hafız Mahmut, Şeyh Hasan-ı Rumi vakfından almak üzere üç hisse galle ile vakıf eczalarının noktacısı olarak görev yapmıştır. Seyyid Hafız Mehmet'in bir süre sonra ölmesi üzerine oğulları Hafız Mustafa ve Seyyid Hafız Mahmut'a tevcih yapılmıştır.⁵⁷ Konya Hurufat Defterleri'nde benzer çok sayıda örneğe rastlamak mümkündür.

Sonuç

Son yıllarda giderek artan şehir tarihi çalışmalarında hurufat defterlerinin kullanılması büyük önem arz etmektedir. Her biri birer vakıf şehri olan Osmanlı şehirlerinin fiziksel ve kurumsal yapısının ortaya çıkarılmasında hurufat defterleri önemli veriler sunmaktadır. Bu noktada sosyo-ekonomik yapının yanında şehrin mimarı yapısını da ortaya koyan çalışmaların son yıllarda artmış olması önemlidir. Bu çalışmaların bilhassa sanat tarihçileri tarafından ve hurufat defterleri kullanılarak yapılması dikkati çekmektedir. Şu ana kadar bir şehrin vakıf müesseselerini ele alan çalışmalara bakıldığında genellikle yüksek rütbeli bir devlet adamı vakfiyesinin ele alınıp monografik düzeyde incelenmesi şeklinde olmuştur. Elbette ki bu çalışmaların her biri çok kıymetlidir. Ancak bu çalışmalar herhangi bir şehirde mevcut vakıf kurumların hepsini ele alan çalışmalar değildir. Dolayısıyla bu noktada hurufat defterlerinin sağladığı en büyük katkı, herhangi bir şehrin yaklaşık 150 yıllık bütün kurumsal yapısını ortaya koymasıdır. Özellikle şehirlerdeki vakıf eserler üzerine yapılacak çalışmalarda vakfın konumu, faal durumu, ataması yapılan görevliler ve bu görevlilerin statüleri, aldıkları ücretler ile şehirde mevcut vakıf eserler bu eserlerin hangi mahallede oldukları, şehrin zaman içerisinde gösterdiği fiziksel değişim, mahalle nüfusunun yapısı, şehirde mevcut eğitim kurumları ve bu kurumlarda çalışan görevliler gibi pek çok konuda hurufat defterlerinin kullanılması azami derecede fayda sağlayacaktır.

⁵³ VGMA, HD, 1107, Vr.5, s. 29.

⁵⁴ Ali Himmet Berki, *Vakfa Dair Yazılan Eserlerle Vakfiye ve Benzeri Vesikalarda geçen İstilah ve Tâbirler*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara, 1966, s. 13.

⁵⁵ VGMA, HD, 557, Vr.5, s. 8.

⁵⁶ VGMA, HD, 551, Vr.1, s. 100.

⁵⁷ VGMA, HD, 555, Vr.9, s. 18.

Kaynakça

1. Arşiv Kaynakları

Vakıflar Genel Müdürlüğü Vakıf Kayıtları Arşivi Hurufat Defterleri

1/551, 2/552, 3/553, 4/554, 5/555, 6/556, 7/557, 8/1091, 9/1106, 10/1107, 11/1108, 12/1109, 13/1111, 14/1112, 15/1113, 16/1114, 17/1115, 18/1119, 19/1125, 20/1128, 21/1139, 22/1140, 23/1142, 24/1160, 25/1216,

2. Telif ve Tetkik Eserler

Ali Himmet Berki, *Vakfa Dair Yazılan Eserlerle Vakfiye ve Benzeri Vesikalarda geçen İstilah ve Tâbirler*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara, 1966.

Bahaeddin Yediyıldız, “Vakıf İstilahları Lügatçesi”, *Vakıflar Dergisi*, Sayı: 17, Ankara, 1983, s. 55-60.

Ali Özgökmen, “Konya Şer’iye Sicilleri Işığında Müslim Gayr-ı Müslim Münasebetleri (1700-1800)”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya, 1996.

Ekrem Hakkı Ayverdi, *Avrupa’da Osmanlı Mimari Eserleri-Romanya Macaristan*, I. Ve II. Kitap, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2000.

_____, *Avrupa’da Osmanlı Mimari Eserleri-Yugoslavya*, III. Kitap, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2000.

_____, *Avrupa’da Osmanlı Mimari Eserleri-Bulgaristan, Yunanistan, Arnavutluk*, IV, V, VI. Kitap, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2000.

Enver Çakar - Celalettin Uzun, *Hurufat Defterlerinde Harput (1690-1812)*, Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, Elazığ, 2017.

Ertan Gökmen, “Hurûfât Defterleri’ne Göre Demirci Kazası ve Köylerinde Cami ve Mescitler (1690-1830)”, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 2, Manisa 2005, s. 21-56.

_____, “Osmanlı Devletinde Din Görevlilerinin Göreve Atanma ve Görevden Alınması: Manisa Demirci Örneği (1690-1830)”, *Diyanet İlmî Dergi*, Cilt: 42, Sayı: 4, 2006, s. 109-120.

Halit Çal, “1192 Numaralı 1697 – 1716 Tarihli Hurûfât Defteri’ne Göre “Bulgaristan’daki Türk Mimarisi”, *Balkanlar’da Kültürel Etkileşim Ve Türk Mimarisi Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*, (17-19 Mayıs 2000 Şumnu-Bulgaristan), Cilt: 1, *Atatürk Kültür Merkezi Yayını*, Ankara, 2001, s. 221-286.

_____, “Tapu Tahrir Ve Hurûfât Defterleri’ne Göre “Ahlâ’da Türk Mimarisi”, *Prof. Dr. Haluk Karamağaralı’ya Armağan*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 2002, s. 71-86.

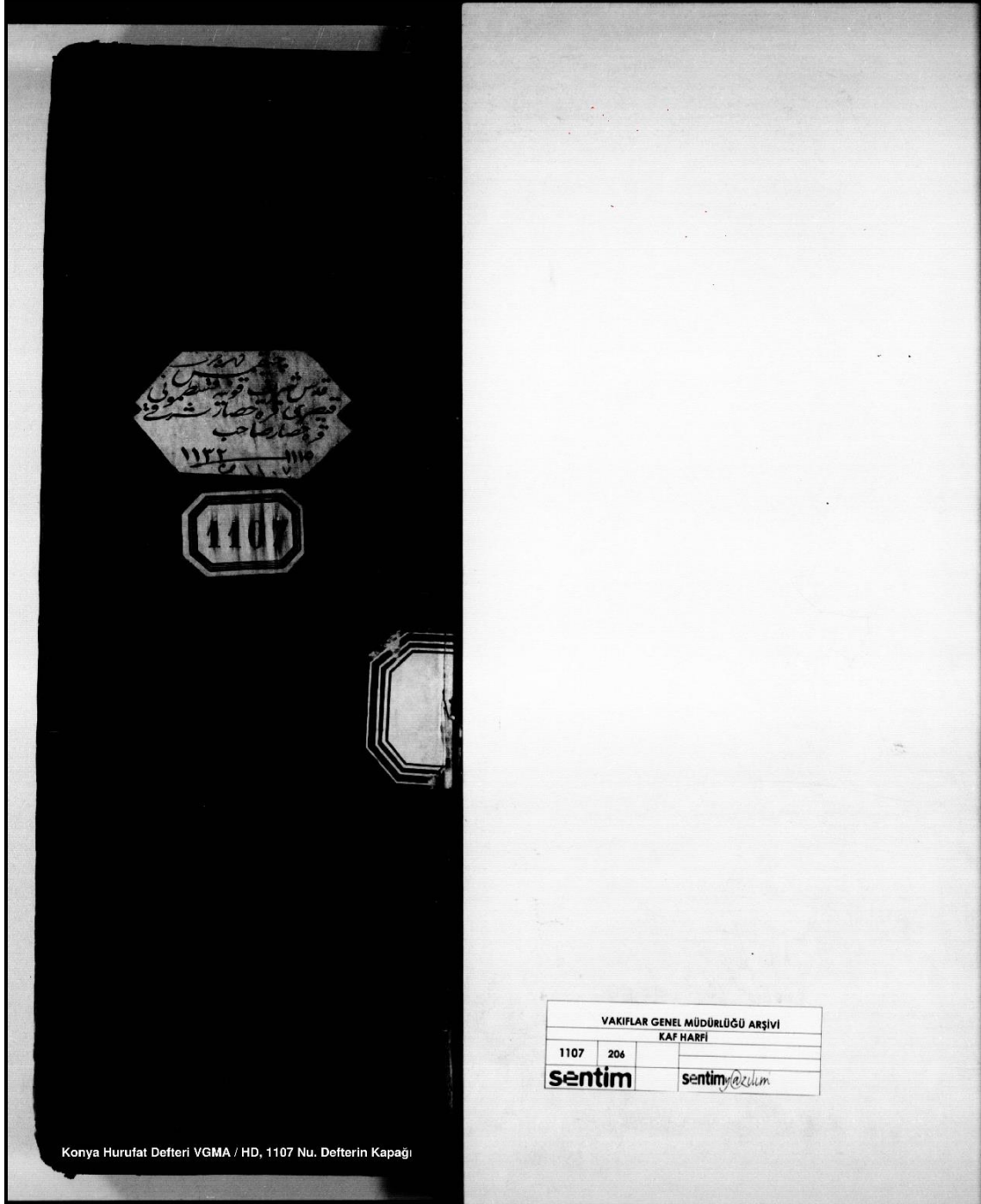
_____, Hurûfât Defterleri’ne Göre 19. yüzyılda Küre Kazası”, *Prof.Dr. Zafer Bayburtluoğlu Armağanı Sanat Yazıları, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Yayınları*, Kayseri, 2001, s. 125-166.

- Hasan Demirtaş, Vakıf Araştırmalarında Kaynak Olarak Hurufat Defterleri: Kangırı Örneği, *Vakıflar Dergisi*, Sayı: 37, (Haziran 2012), Ankara 2012, s. 47-92.
- Hatice Oruç, “Saraybosna Vakıfları (16.Yüzyıl Sonları-19.Yüzyıl İlk Yarısı)”, *Balkanlarda Osmanlı Vakıfları ve Eserleri Uluslararası Sempozyumu*, (İstanbul-Edirne), Ankara, 2012, s. 67-88.
- Hüseyin Muşmal - Raziye Arıcı, “Hurufat Defterlerine Göre Megri (Fethiye) Kazası’ndaki Tekke, Zaviye ve Medreseler”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 38, Haziran 2015, s. 396-404.
- Hüseyin Muşmal, “1640-1650 Yılları Arasında Konya’da Sosyal ve Ekonomik Hayata Dair Bazı Tespitler”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Konya, 2006, s. 201-232.
- İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Luğatı, İstanbul, 2010.
- M. Fuad Köprülü, *İslam ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1983.
- Muhittin Tuş, *Sosyal ve Ekonomik Açından Konya (1756-1856)*, KTO Yayınları, Konya, 2001.
- Mustafa Alkan, “Türk Tarihi Araştırmaları Açısından Vakıf Kayıtlar Arşivi”, *Vakıflar Dergisi*, XXX, Ankara, 2007, s. 3-34.
- _____, “Türk Vakıf Tarihi Araştırmaları Açısından Hurûfât Defterleri: Adana Örneği”, *XV. Türk Tarih Kongresi (Ankara, 11-15 Eylül 2006), Kongreye Sunulan Bildiriler*, IV. Cilt, I. Kısım, TTK Basımevi, Ankara, 2010, s. 825-842.
- M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt: I, MEB Yayınları İstanbul, 1993.
- _____, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt: II, MEB Yayınları İstanbul, 1993.
- _____, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt: III, MEB Yayınları İstanbul, 1993.
- M. Faruk Karacaoğlu, “1765-1768 Tarihleri Arasında Konya’da Sosyal ve Ekonomik Hayat (59 Numaralı Konya Şer’iye Siciline Göre)”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2008.
- Sedat Bayrakal, *Hurufat Defterlerinde Isparta Kazası-Tarihi Eserler, Köyler, Mahalleler, Meslekler, Türkiye Âlim Kitapları*, Almanya, 2015.
- Özer Ergenç, *Osmanlı Klasik Dönemi Kent Tarihçiliğine Katkı: XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Ankara Enstitüsü Vakfı Yayınları, Ankara, 1995.
- Şerife Eroğlu Memiş, “Osmanlı Toplumsal Tarihi Kaynaklarından Hurufat ya da Askeri Ruznamçe Defterleri ve Önemi: Kaza-i Kudüs-ü Şerif Örneği”, *Vakıflar Dergisi*, Sayı: 39, Haziran 2013, s. 115-146.
- Tuncer Baykara, *Osmanlı Taşra Teşkilatında XVIII. Yüzyılda Görev ve Görevliler (Anadolu)*, VGM Yayını, Ankara, 1990.

-
- _____, “Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi’ndeki Bir Deftere Göre XVIII. Yüzyıl Başlarında Varna”, *Vakıflar Dergisi*, Sayı: XX, Ankara, 1988, s. 409-414.
- Ülkü Yancı - Osman Kubilay Gül, “Hurufat Defterlerine Göre Bozok”, *I. Uluslararası Bozok Sempozyumu*, Bildiri Kitabı, Cilt: I, 05-07 Mayıs 2016, s. 253-265.
- Yasemin Beyazıt, “Hurufat Defterlerinin Şehir Tarihi Araştırmalarındaki Yeri”, *History Studies*, Sayı: 5, Haziran 2013, s. 39-69.
- Yusuf Küçükdağ, “Lale Devri’nde Konya”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya, 1989.
- Yusuf Oğuzoğlu, "XVII. Yüzyılda Konya Şehri'ndeki İdari ve Sosyal Yapılar", *Konya*, Der. Feyzi Halıcı, Ankara, 1984, s. 97-108.
- Ziya Kazıcı, *Osmanlı Vakıf Medeniyeti*, Bilge Yayınevi, İstanbul, 2003.

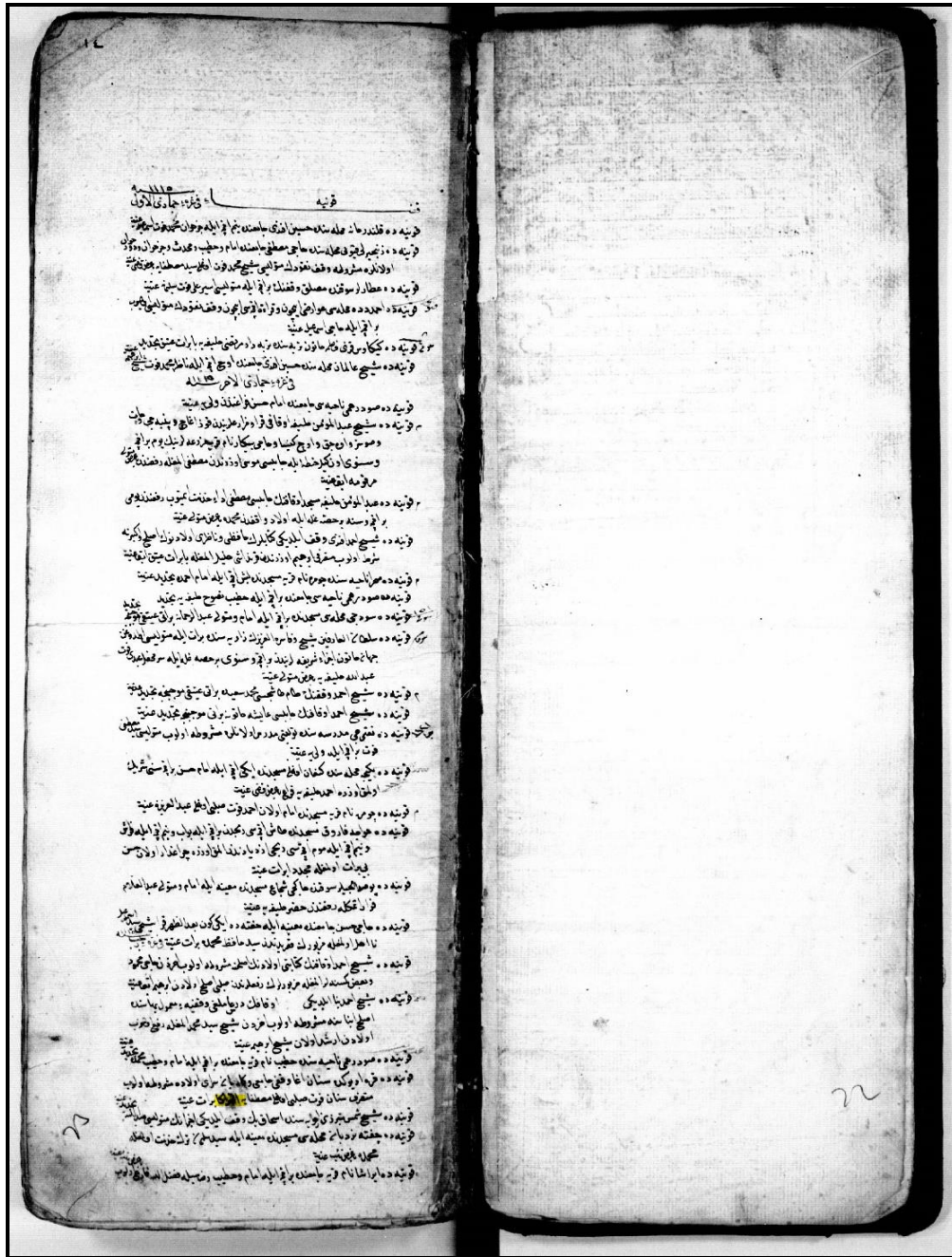
Ekler

EK.1

Konya Hurufat Defteri / VGMA, HD, 1107, Vr.1

EK-2

Konya Hurufat Defteri / VGMA, HD, 1107, Vr.2

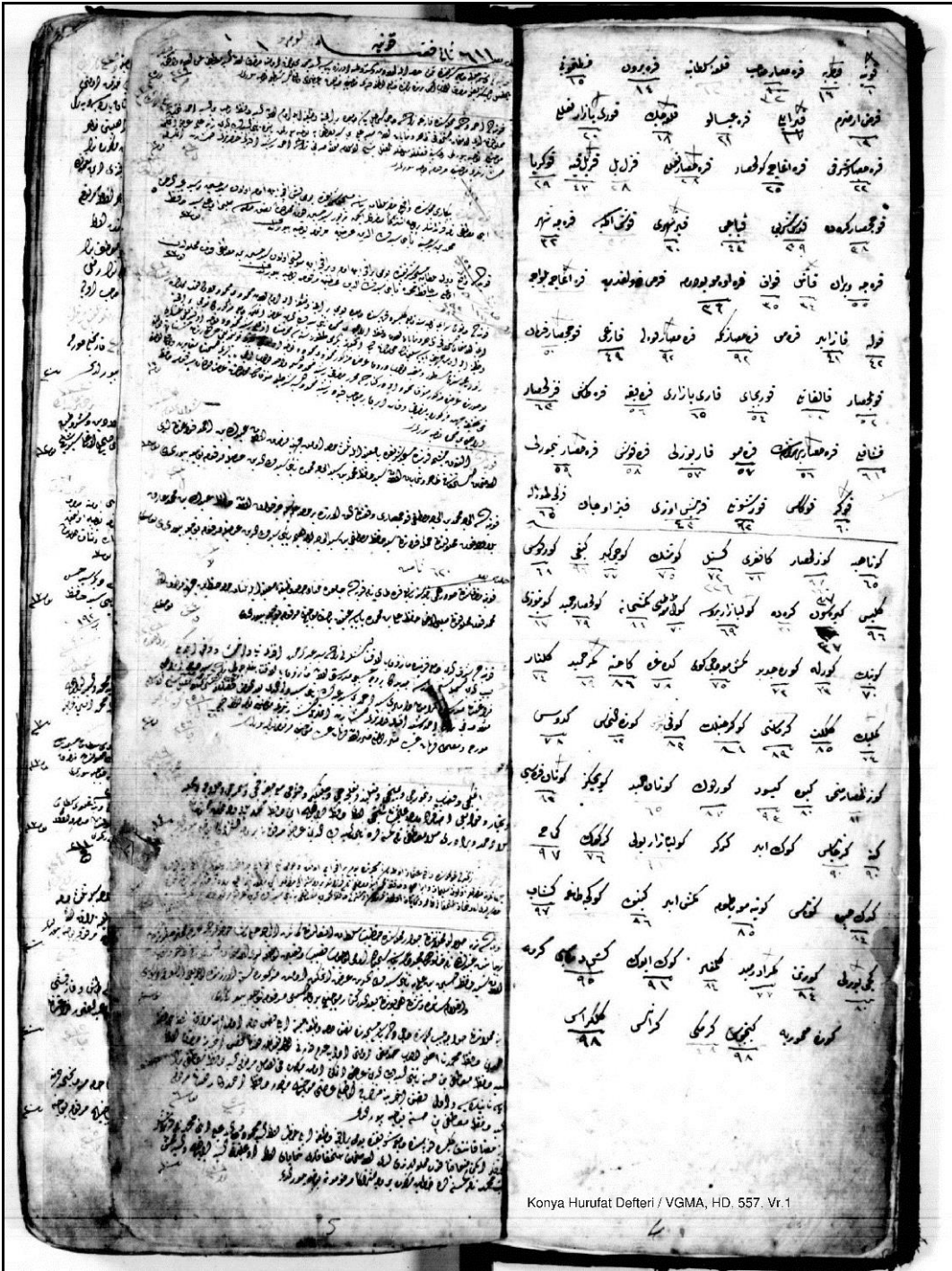
EK-3

Konya Hurufat Defteri / VGMA, HD, 557, Vr.3

Konya Hurufat Defteri / VGMA, HD, 557, Vr.3

EK-4

Konya Hurufat Defteri / VGMA, HD. 557. Vr. 1

Konya Hurufat Defteri / VGMA, HD, 556, Vr.1